

Jan Barte Fokkert: boer in Spengen in de 18de eeuw

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Eerder kon u in dit tijdschrift lezen over de Spengense boer Jan Barte Fokkert (1721 - 1792), die zijn eigen levensverhaal schreef.¹ Bijna anderhalve eeuw lang overleefde zijn geschrift alleen in manuscriptvorm,² daarna verscheen het - in een enigszins verminkte versie - in een gedrukte uitgave.³

In dit artikel ligt de nadruk op wat Jan Barte Fokkert in zijn autobiografie meedeelde over het boer zijn in de 18de eeuw. Hij schreef dat hoofdzakelijk vanuit zijn persoonlijke ervaringen. Daardoor is zijn relaas boeiend en vaak aangrijpend. Om dat directe menselijke element goed op u over te brengen, is veel gebruik gemaakt van citaten uit Fokkerts eigen levensverhaal.

De spelling van de achternaam Fokkert is voor de hedendaagse lezer wat misleidend. Zowel een verre voorouder van Jan Barte Fokkert als zijn latere nakomelingen schreven hun naam als Fokker (Afbeelding 1).⁴

De voorouders van deze Jan Fokkert woonden en werkten generaties lang overwegend in Kamerik-Mijzijde, een waterrijk gebied tussen de Kamerikse Wetering en het verder naar het westen gelegen riviertje de Oude Mije. Pas zijn vader kwam naar Spengen. Daar werd Jan op 10 juli 1721 geboren.

Tot op de dag van vandaag komt men zijn familie in het bevolkingsregister van de gemeente Breukelen tegen.

Epidemie van longziekte bij het vee

In zijn jonge jaren hoorde Jan Barte Fokkert veel verhalen van zijn ouders over de moeilijkheden die zij in hun Spengense boerenbestaan hadden ondervonden. Enkele daarvan noemde hij in zijn autobiografie.

Zo werd "in het jaar 1725 mijn ouders hujs besogt met het oordeel van de kog of het longevier onder het vee waar door veel van haar beesten wierde weggenomen".⁵

Vermoedelijk gebruikten zijn ouders en hij de naam longvuur voor wat later als de longziekte werd aangeduid, een zeer besmettelijke ontsteking van longen en borstvlies bij het rund, met in veel gevallen dodelijke afloop.⁶

Overstromingsramp

In 1726 was er watersnood, doordat de Lekdijk het bij Schoonhoven had begeven. Fokkert schreef over "een groote overstroming van wateren"⁵ (Afbeelding 2). Daardoor kwamen veel mensen en dieren om het leven en werden anderen in hun bestaan bedreigd. Het water drong ver het land in, waardoor "ongemeen veel lande wierden overstroomt".⁷

Wat de grote overstromingsgevaren vanuit de zee en de grote rivieren betrof lag ons gebied op de grens tussen beide invloedssferen. Breukelen-St. Pieters (= Breukelen-Proostdij) en Breukelen-Nijenrode moesten meebetalen aan het hoogheemraadschap van de Zeeburg en Diemerdijk, waarvan het regime liep tot aan de oude Otterspoordam. Daarentegen moesten de boeren in onder meer Spengen, Portengen-Zuideinde, Kockengen en Laag-Nieuwkoop meebetalen aan de waterbeheersregeling van het in 1323 opgerichte hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams.⁸ De verhalen van Fokkert over overstromingen vanuit de Lek in 1726 en (straks nog te noemen) 1747 maken duidelijk dat het rivierwater inderdaad tot bij ons kon doordringen. Hoewel sedert het begin van de 16de eeuw aanzienlijke vooruitgang op waterstaatkundig gebied werd geboekt, bleef de slechte waterhuishouding in laaggelegen delen van Nederland zorgen baren.

Jan (ca. 1440 - ?)	
Willem Janszoon (ca. 1470 - 1517)	Kamerik-Mijzijde
Claes Willem Janszoon (ca. 1495 - 1557)	Kamerik-Mijzijde
Willem Claesz Focker (ca. 1535 - 1620)	Kamerik-Mijzijde
Jan Willemsz Fokkert (ca. 1575 - ?)	Kamerik-Mijzijde
Tijs Jansz Fokkert (ca. 1600 - 1667)	Kamerik-Mijzijde / Noorden
Jan Tijsz Fokkert (ca. 1640 - 1710)	Noorden / Kamerik-Mijzijde
Bart Jansz Fokkert (ca. 1688 - 1737)	Kamerik-Mijzijde/Kockengen-Spengen
Jan Barte Fokkert (1721 - 1792)	Kockengen-Spengen
Willemijntje Fokkert (1746 - 1827)	Kockengen-Spengen / Breukelen / Vinkeveen / Laag-Nieuwkoop
Willem Fokkert (1767 - 1855)	Kockengen-Spengen / Loenen / Ter Aa
Jacob Fokker (1802 - 1881)	Breukelen
Dirk Jacob Fokker (1894 - 1922)	Breukelen
Jacob Fokker (1892 - 1972)	Breukelen
o.a. —	
— Dirk Jacob Fokker	Leiderdorp
— Jan Fokker	Breukelen (Oud Aa)

Afb. 1. Stamlijn van Jan Barte Fokkert (bovenste helft) en de lijn die van hem loopt naar de heren Fokker die door het beschikbaar stellen van informatie meewerkten aan het tot stand komen van dit artikel en nog een vervolg daarop.

*in het jaar 1726 heeft de heer
 ondsland bedogt met een groote overstrooming van
 watenen van het doorbreken van den lekkendijk
 bij Schoonhooven waar door menschen en beesten
 zijn omgekomen en andere in benoetheyd en in
 smerte gebracht wierde en angemeen veel lande
 wierden overstroomt*

Afb. 2. Korte passage uit de handgeschreven autobiografie van Jan Barte Fokkert, waarin hij schrijft over de overstrooming in 1726.

Begin van een zelfstandig boerenbestaan

In 1737 overleed de vader van Jan Barte Fokkert. Op 11 december van dat jaar werd hij in Kockengen begraven. De toen 16 jaar oude zoon was daarna de belangrijkste steun van zijn moeder in de voortzetting van het ouderlijk bedrijf. Waar in Spengen die boerderij van de Fokkerts lag, valt uit de autobiografie van Jan Barte helaas niet af te leiden.

Op 19 november 1741 trouwde Jan met Johanna Pieters Borra; haar roepnaam was Hanna. Het jonge paar trok bij moeder in, op de Spengense boerderij die door Jans vader was gekocht. Zijn moeder beschikte inmiddels echter ook nog over een tweede boerenbedrijf in Spengen, dat ze pachtte, en waar 28 morgen (23,8 hectare) land bij hoorde.⁹

Na een half jaar verhuisde moeder naar die andere boerderij en werd Jan zelfstandig boer.¹⁰ Uit een akte, gedateerd 6 oktober 1743, blijkt dat Jan Barte Fokkert en zijn vrouw Hanna Borra de ouderlijke boerderij, met daarbij 16 morgen (13,6 hectare) wei-, hooi- en hennep-land, van zijn moeder hadden gepacht voor een periode van 8 jaar en tegen een pachtsom van 240 gulden per jaar.⁹

De combinatie van een weidebedrijf en hennep-teelt kwam sedert de Late Middeleeuwen in onze omgeving veel voor. Aanvankelijk werd de hennep-teelt gestimuleerd door zowel een groeiende vraag naar plantaardige olie - hennepzaad is oliehoudend - als een behoefte aan sterk vezelmateriaal. In een land met een steeds belangrijker zeevaart nam daarna de afzetmarkt voor vezelhennep als grondstof voor touw-, vis- en zeilwerk sterk toe. In de Gouden (17de) Eeuw nam deze vraag enorme proporties aan en concentreerde ze zich nog steeds in belangrijke mate op het inlandse produkt. De haringvisserij en wat later de zeildoekweverij gebruikten bij voorkeur Nederlandse hennep als grondstof voor visnetten, koorden en zeilen. De zeildoekwevers vroegen een fijn soort vezel, waarop de hennep-telers in de gewesten Holland en Utrecht met specifieke bewerkingen inhaakten. Deze keten van grondstof naar eindprodukt bood bestaansmogelijkheden aan talrijke specialisten, zoals hekelaars, beukers of kloppers, spinners, wevers en zeildoekfabrikanten en betekende een belangrijke versterking van de toenmalige economie.

De commerciële hennep-teelt was in de 17de en 18de eeuw een hoogwaardig specialisme in het westen van Midden-Nederland, waarvoor een aantal cultuurtechnische, waterstaatkundige en bedrijfskundige voorzieningen nodig waren. De hennep-telers verbouwden het gewas op kleine schaal op speciale akkers met geavanceerde watervoorzieningen, overwegend in monocultures die (daardoor) veel mest vereisten. De teelt was arbeidsintensief (wat een van de redenen geweest zal zijn waarom Jan Barte Fokkert meermalen een knecht in dienst had), terwijl de zogenaamde roting (waarbij het geoogste produkt lange tijd in de sloten lag om de kleverigheid te laten verdwijnen) sterk milieuvervuilend was.

Na de 17de eeuw voerden ontwikkelingen aan zowel de vraag- als de aanbodkant tot een langzame teruggang in de inlandse hennep-teelt. De vraag vanuit de Hollandse en Zeeuwse scheepvaart - die over haar hoogtepunt heen was - verminderde, terwijl aan de aanbodzijde andere vezelstoffen, zoals vlas, katoen en zelfs zijde de markt van de hennepvezels beconcurrerden. Bovendien werd meer goedkope, ruwe en bewerkte hennep uit Oost-Europa ingevoerd. Voor de hennep-telers werd het tenslotte steeds moeilijker de intensieve arbeid voor de hennep-productie rendabel te houden. Zij veranderden daarom geleidelijk hun bedrijfsvoering. Het typische hennep-weidebedrijf (een combinatie van hennep-teelt en rundveehouderij) richtte zich gaandeweg steeds meer op zuivel en vlees.

Ook het weidebedrijf was echter niet zonder problemen.

Catastrofale epidemie van veepest

Hoewel West-Europa reeds in de 17de eeuw getroffen werd door ernstige ziekten onder het vee, was het vooral in de 18de eeuw enkele malen heel erg. Echt catastrofaal was de veesterfte in de jaren 1744 - 1745, met nog diverse opflukeringen in de tien jaren daarna. Het betrof de veepest, waar iedereen toen vrijwel machteloos tegenover stond.¹¹ In diverse landen nam de overheid allerlei maatregelen om voortgaande besmetting te voorkomen, maar dat hielp weinig. Zieke beesten moesten worden geslacht en de dode onder

allerlei voorzorgsmaatregelen begraven, stallen dienden grondig te worden gereinigd en vervoer van vee over grotere afstanden werd verboden. In Nederland was de pestbestrijding minder radicaal dan elders, omdat een krachtig centraal gezag ontbrak.

In 1745 stierven 200 000 runderen in Denemarken, 70 000 in Sleeswijk-Holstein, en minstens een half miljoen in Engeland.¹² Nederland bleef niet gespaard. Van de rundveestapel in de gewesten Holland en Friesland werd in de eerste jaren van deze epidemie 70 à 80 % weggevaagd.¹³

De boeren in onze omgeving kregen het eveneens zwaar te verduren. De veedichtheid was in het veenweidegebied relatief groot, waardoor de ziekte zich gemakkelijk kon verbreiden. Fokkert vertelde hoe "de heere ons sondig neederland¹⁴ besogt met een seer sware pest onder het rundvee het welk sijn aanvang nam int laatst van het ijaar 1744. dit ontdekte eerst in westbroek en toen op pelanen¹⁵ onder linschoten en toen onder kamerik bij isak blom en op kersdag hier onder ons te kokkengen bij nijs van dam en trok toen soo sterk voort dat eer dat wij de maand van mej beleefde bijna alle mense van beesten ontbloot waren soo dat de stallen en velden treurde om datter geen of weijnig vee in gevonden wierd. want sommige warende alle kwijt andere hielden der een of twee over", die op miraculeuze wijze een aanval van de pest overleefden en weer beter werden.¹⁶

Deze golf van de pestziekte "naderden ook tot mijn huijs en beesten, die wierden ook weggenomen",¹⁷ maar - zo voegde hij daar een bladzijde later aan toe - door de hemelse goedheid kreeg hij "nog twe beesten weerom".¹⁸ Onduidelijk blijft of twee van zijn koeien herstelden, dan wel of Fokkert er in slaagde twee runderen van elders aan te kopen. Waarschijnlijk was het laatste het geval, want genezen dieren hadden meestal een zekere immuniteit opgebouwd en deze twee gingen spoedig na het "weerom" krijgen dood.¹⁸

Alles wat waarde had en gemist kon worden werd daarop door Fokkert en zijn vrouw bijeen gezocht, waaronder alle voorwerpen waarin goud of zilver was verwerkt. Die luxe paste toch al niet meer bij hun nieuwe levensstaat waarvoor ze, op godsdienstige gronden, bezig waren te kiezen. Een belangrijk deel van de geselecteerde spulletjes werd te gelde gemaakt. "Wij kogten weer vier andere beesten dog de heere kwam alweer met de roede in de soomer soo datter eer de maand van september in het ijaar 1745 geejndigd was alweer drie van die vier waren weggenomen, waar over mijn eerste kind dat toen drie ijaren oud was soo bitter schreijde dat mijn vrouw en ik ook met haar aan het schreijje raakte. wij wiste het kind niet te stille als met de belofte dat wij weer andere beeste soude kopen waarop sij antwoorde in haar kindsheijd dat wij geen geld meer en hadden om sulks te kunne doen gelijk waarheijd was, waarop sij op stond en ging in het voorhuijs sonder iets te spreken tegen ons. daar stond een kasije [= kastje] daar haar goedije [= goedje, bezit] datse hadde inlag en haalde daar uijt een kettijge bloedkrale met een klijn goud doppe dat sij van mijn moeder gekregen had en gaf het mijn om daar beesten voor te koopen want sij wou het niet om haar hals dragen".¹⁹

"Wij sukkelde die somer soo voort met drie beeste die heel veel geld opbragten want alles was in een hooge prijs en wij leefde sober voord".²⁰

Fokkert geeft met deze laatste opmerking een verduidelijking waarom de door veepest getroffen boeren niet geheel of gedeeltelijk overschakelden op akkerbouw, die hen door hun ervaringen met de hennepsteelt toch niet zo vreemd was. De hoge prijzen voor de schaars geworden zuivelprodukten hielpen verscheidene boeren - weliswaar rond of onder het toenmalige bestaansminimum - door de moeilijkste tijd heen. Voor de periode daarna hoopten men op herstel van de oude situatie, waarin melk, boter en magere kaas weliswaar goedkoper waren dan tijdens de pestperiode, maar veelal zeer goede prijzen gemaakt werden voor rundvlees. Door de bevolkingsgroei was al sedert de voorafgaande eeuw de vraag naar vlees gestegen, terwijl door de toegenomen verstedelijking een steeds geringer deel van de bevolking in staat was om zelf in de behoefte aan vlees te voorzien door het houden van één of meer slachtdieren. Bovendien was de import van vee uit het buitenland afgenomen.²¹ Om tot een grotere inheemse vleesproductie te komen was niet zozeer de omvang van de veesta-

pel sterk vergroot en was niet gericht gefokt op een gewichtstoename van het vee, maar werd het rundvee op jongere leeftijd geslacht. Vooral in de jaren twintig en dertig van de 18de eeuw ging het de veehouders daarom goed.

Geen Gereformeerde boer op een Roomse boerderij

De moeder van Jan Fokkert raakte door de veesterfte eveneens in de problemen. Hij schreef daarover: "ik woonde in dien tijd op mijn moeders hostede die mijn vader in zijn leven gekogt hadde en mijn moeder woonde op een plaats die sij moest huure, die wierd door het oordeel onder het vee ook onmagtig om daar te kunne blijve, die wou gaaren op haare eijge plaatse komen daar ik op was soo dat ik genoodsaekt wierd om met mijn vrouw en twee kinderen en drie beesten een andre plaats te soeken".²²

Fokkert was bang dat hij hierdoor naar ver weg zou moeten verhuizen, totdat hem opeens een ander licht opging. Terwijl "ik bezig was in mijn beroep varende met een praam na [= naar] het land toe", viel zijn oog op de hofstede van zijn buurman. Maar "die plaats hoorden een klopije²³ toe en daar woonde een roomse man op" en dus vreesde Fokkert dat zijn begeerte naar die boerderij meer uit zijn wereldse verlangens voort kwam dan uit de leiding die God aan zijn leven wilde geven.²⁴

Niettemin nam Fokkert contact op met de eigenaresse "en vroeg haar of haar plaats te huur was. sij antwoorde van ija maar vroeg met een hoe ik van relise [= religie] of geloof was het welk ik haar te kenne gaf waar op ik tot antwoord kreeg dat sij geen gereformeerde mense op haar plaats wilden hebben en daarom moest ik heen gaan sonder eens met haar meer te mogen spreken".²⁵

Zo bleef het huisvestingsprobleem bestaan, want "mijn moeder wilde liever op haar eijge plaatsije woonen". Ze besloten "dat ik op haar plaats sou komen en sij op haar eijge het welk haar lanter [= landheer] inwilligde met veel genoegen van hem als ook van onse kant". "wij trokken in de maand november 1745 over, sij op haar eijge en wij op haar plaats".²⁶

Aanhoudende veepest en een dijkdoorbraak

Intussen bleef Jan zoeken naar nieuw vee: "ik kogt in die tijt nog twee beeste en dat wel op des heeren dag [= zondag], soo veer [= ver] was mijn

*in het jaan 1747 beogt de heerre ons land weer met een
groote overstrominge van water door het doorbreke vare
de lekkendijke tuessen den doorrenboom en wijk bij deurstede
waan door veel landen overstromde en veel mense en beeste
in benouwtheit warden gebracht hoewelde weynig beesten
in dien tijt gevonden warden door de aanhoudende pest
sichte die nog op ons land wakte soo dat ons land en wij
inwoonders van het selve als met dobbelre slage geslagen
warden*

Afb. 3. Jan Barte Fokkert schrijft over de overstroming in 1747.

hert [= hart] met al die dingen weg". Dat volgens zijn latere inzichten goddeloze gedrag bleef niet ongestraft, want "die twee beesten die op Heeren dag gekogt hadde nam de heere binnen de twee weken weer weg soo dat ik binnen het ijaar driemaal mijn beesten verloor. toen had ik weer drie beesten". "ik leefde die winter soo voort met veel bidden en roepe tot den heere . . . dat mijn werk niet te vergeefs sou weese".²⁷

In 1747 bracht een overstroming nieuwe ramspoed. De Lekdijk tussen de Doornboom en Wijk bij Duurstede begaf het, waardoor veel land onder water kwam te staan, tot ver landinwaarts, en veel mensen en dieren werden bedreigd, hoewel er door de aanhoudende pest veel minder vee op de weiden liep dan onder normale omstandigheden het geval was geweest (zie Afbeelding 3).²⁸ Omdat de akkers in het begin van het voorjaar onder water kwamen te staan, vreesde men voor het mislukken van de landbouwogst. Fokkert bad "dat de overstroemde lande weer droog mogten worden gesien en sijn vrugten voor mens en beesten weer mogten voortbrengen gelijk de goedertierene god aan ons en aan ons sondig land [= Nederland] ook gaf want het kwam den 8 maart op onse polder en wij waren het de maijmaand uijt [= eind mei] omtrent kwijt".²⁹

Alsnog naar de langgewenste boerderij

Eind 1746 deed zich voor Jan Fokkert vrij onverwacht toch een mogelijkheid voor om de boerderij naast zijn ouderlijk huis te betrekken: "het klopjij²³ raakt in desput [= twist] met haar boer en ik met mijn lantheer". Weer overwoog hij om contact met dat "klopje" op te nemen, "dog mijn vrouw hield dit sterk teegen". Toch deed hij het na verloop van tijd, en wel zonder zijn vrouw er te voren in te kennen.³⁰

Aanvankelijk stond de streng Rooms-Katholieke vrouw hem "met een vrevelige gemoets gestelte" nauwelijks te woord, maar hij wist haar geduldig en met veel bijbelse argumenten te bewegen tot een zakelijk gesprek, dat zich na enige tijd verplaatste van de deur naar een samen zitten in de kamer. Ze werden het uiteindelijk eens, "soo dat ik met mijn vrouw en drie kinderen int het ijaar 1747 op den 29 april hier gekomen sijn".³¹

Jan boerde vóór die verhuizing al enige maanden op dat bedrijf. De notariële akte werd getekend op 21 december 1746 en gold voor een looptijd van 6 jaar, ingaande 1 januari 1747. Bij deze boerderij hoorde toen 21 morgen land in de polder Spengen en 6 morgen land in de Geer onder Oudhuizen, te zamen dus 27 morgen (23 hectare). De pachtsom beliep 350 gulden per jaar.³²

Huurschulden

De naweeën van de pestepidemie hielden lang aan. Over het jaar 1749 meldde Fokkert: "de sterfte onder het rundvee bleef bij aanhoudent" [= hield aan], ook vaak op zijn eigen bedrijf.³³ In 1753 zat Fokkert diep in de geldzorgen, vooral doordat "de heere mijn beesten door de aanhoudende pest ook al menigmaal kwam weg te nemen waardoor de inkomste minder waren en al dieper in de schult raakten bij onse lantvrouw"³⁴ (zie Afbeelding 4). Zowel Fokkert zelf als zijn vrouw vroegen zich van tijd tot tijd moedeloos af of ze hun huurschuld, die intussen opgelopen was tot honderd gouden ridders,³⁵ ooit zouden kunnen afbetalen, en vreesden dat de verpachtster misschien van haar recht gebruik zou maken om de bezittingen van Fokkert in openbare veiling te brengen.³⁴ Gelukkig deed ze dat niet.

De volgende paar jaren werd het niet veel beter: "wij leefde soo voord onder de besoeckende hand gods want de sterft onder de beesten bleef bij aanhoudentheid en trof ons huijs ook al veel soo dat wij in dien stand al een geruimme tijd bleeve en konde weijnig van onse schuld afdoen".³⁶ Hij berustte er in: "al moest ik roggenbroot eeten en waater drinken dan gaf die goeder-

Daar kwam bij dat de heere mijn beestendoor
 de aankoudeende peest ook al menigmaal kwam weg
 te nemen waardoor de inkomste minder waren en al
 dieper in de schult raakten bij onse lantvrouw waar
 om ik en mijn lieve huylvrouw wel eens moedeloos wierde
 vreedende dat wij het nooij soude kunne betalen want
 wij waaren honderd goude rijjers schuldig of dat se
 sou komen en verkoopen al wat wij besaten gelijk
 sij had kunnen en mogendoen

Afb. 4. Gedeelte uit het manuscript van Jan Barte Fokkert, waarin deze zijn zorgen uit over de schulden die het gevolg waren van het herhaalde optreden van veepest.

tierene god mijn nog veel meer als ik weerdig was".³⁷

Daarna trad een voorzichtige verbetering in. Hij mocht "soo veel seegeninge van den heere geniete dat onse schuld bij onse lantvrouw niet meer vergroote maar ider ijaar minder wierd het welk mijn en mijn geliefde huysvrouw seer tot blijdschap was".³⁸

In 1764 liep zijn tweede huurovereenkomst af. Fokkert had toen nog een huurschuld van f 1200,-. Niettemin kreeg hij zijn hofstede opnieuw in huur voor een termijn van 12 jaar. Hij moest echter wel een huurceel tekenen met de verplichting "dat ik ijder ijaar honderd gulden van die ouwe schuld sou afdoen en soo ik dat niet volbragt soo moest ik ider ijaar nog vijfentwintig gulden boven mijn gewoone pagt opbrengen. het was wel een harde weg maar konde anders niet blijven. wij willigde dit in en waagden het op den heere die elk mens sijn saken kend en weet en nooij beschaamd maakt die geloovig op hem wagten".³⁹

Zijn vertrouwen werd beloond, "want doe daar tien ijaren van om waaren was die gemelde twaalf honderd al betaald en ik had al drie morgen land gekogt⁴⁰ dat mijn omtrent vijf honderd gulden hadt gekost en twee kindere uijtgetrouwt die ik na [= naar] mijn vermogen ook gegeven had soo veel als wij saamen oordeelde dat wij konde misse gelijk dat elk regtaardige vader en moeder verpligt is".⁴¹

Schepen en molenmeester

Behalve op zijn boerenbedrijf was Jan Barte Fokkert ook in andere opzichten actief. Dat gold niet alleen op godsdienstig gebied; hij zette zich ook in voor bestuurlijke zaken. In 1767 werd hij genoemd als schepen van de gerechtsheerlijkheid Kockengen en Spengen. In 1742 komt hij in de archieven voor het eerst voor als molenmeester van de polder Spengen. In die hoedanigheid werd hij eveneens genoemd in de jaren 1758, 1765, 1770, 1777 en 1790.⁴²

In 1742 moest Jan, wegens ziekte van een ander, de hoofdelijke omslag berekenen van de onderhoudskosten van de molen en de vergoeding voor de molenaar. Die kosten werden omgeslagen over 394 morgen land (335,5 hectare), welke in het bezit waren van 23 eigenaars. Jan was pachter en betaalde dus zelf niet rechtstreeks mee. Een pachter had niettemin grote belangen bij het waterbeheer in de polder en kon zodoende wel molenmeester zijn. In 1772 kwam Jan voor het eerst onder de betalingsplichtigen voor, namelijk over de 3 morgen land die hij eerder dat jaar gekocht had.

De boerderij gekocht

In het al eerder genoemde jaar 1774 "wierd ik genootsaakt mijn hosstee te moete koope of anders als mijn huurijare uijt waeren te moeten vertrekke waar dat ik seer teegen op sag". Tegen die aankoopbeslissing keek hij evenwel ook zwaar aan: "te koopen mijn hosstee o dat was voor mijn te groot". Maar na meermalen tot God gebeden te hebben, voelde hij dat hij toch maar op de transactie moest ingaan: "ik had van vrijdags savonds af tot smaandaags smorgens tijd om mijn daar op te bedenken dog de heere was soo goed die gaf door sijne genade mijn rustdaags smorgens te sien en te geloove dat het sijn wil en weg was dat ik het ging koope". Dat gebeurde "op maandag daar aan volgende in de maand november 1774".⁴³ Verkopers waren Jan van Voorst en Jan Hom. Het "klopje" was dus inmiddels als eigenaresse van het toneel verdwenen; dat was misschien ook wel de reden dat er geen verlenging van de huur meer inzat. Bij de boerderij hoorde toen 27^{1/4} morgen land.⁴⁴ De prijs voor de boerderij met dat land was f 4500. Behalve de onkosten kon Jan Barte Fokkert éénderde van de koopsom met eigen geld voldoen;⁴⁵ de resterende tweederde moest geleend worden. Dat werd geen probleem: "in korte ijaren mogten wij sulck een segen genieten dat wij vrijje besitters van onse plaats waren en het ging ons na het uijtwendige wel".⁴⁵

In 1775 moest Jan Fokkert voor 24 morgen meebetalen in de molenlasten van de polder Spengen, namelijk over de 3 morgen die hij in 1772 had gekocht en over de 21 in Spengen gelegen morgens land die hoorden bij de van de heren Van Voorst en Hom overgenomen boerderij.

De materiële voorspoed hield aan tot het eind van zijn Spengense boerenjaren, in 1792, toen hij overleed. Het lijkt waarschijnlijk dat kleinzoon Willem Fokkert, het buitenechtelijke kind van zijn dochter Willemijntje, in het gezin van Jan Barte Fokkert is opgegroeid en dat deze na het overlijden van zijn opa de boerderij nog enige tijd gaande heeft gehouden.⁴⁶ Op 28 april 1793 trouwde Willem in de kerk van Kockengen met Maria Hoogendoorn. Een kleine week vóór dit huwelijk werd er op de boerderij van wijlen Jan Barte Fokkert boelhuis gehouden.

Noten

- 1 A.A. Mantén, 1994. Jan Barte Fokkert (1721 - 1792) uit Spengen schreef zijn eigen levensverhaal. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 9, nr. 1, blz. 44 - 50. De in dit artikel opgenomen citaten uit het geschrift van Fokkert ontleende ik in eerste instantie aan de gedrukte versie (zie noot 3) en ze werden op mijn verzoek in het manuscriptstadium vervolgens door Drs. F.A. van Lieburg (Vrije Universiteit, Amsterdam) in overeenstemming gebracht met het manuscript van Fokkert.
- 2 Inmiddels beschikt ook de Historische Kring Breukelen over een fotokopie van het door Jan Barte Fokkert eigenhandig geschreven manuscript. Deze kopie werd gemaakt van een oudere fotokopie in het bezit van de heer D.J. Fokker te Leiderdorp, die we bedanken voor zijn medewerking in deze. De fotokopie van de HKB heb ik, te beginnen met de eerste tekstpagina, doorlopend gepagineerd. Deze bladzijdenummering wijkt af van die welke door F.A. van Lieburg is gevolgd voor het notenapparaat in zijn boek *Levens van Vromen* (Uitgeverij de Groot Goudriaan, Kampen, 1991); hij citeerde uit het originele handschrift maar gebruikte in de noten bladzijdeverwijzingen naar de gedrukte editie van 1865.

- 3 Jan Barte Fokkert, 1865. Gedachtenis van de Wonderbare Wegen der Goddelijke Voorzienigheid gehouden in den weg der bekering van Jan Barte Fokkert. Uitgave J. Littel, Woerden. Ongewijzigde herdruk 1948, Bureau "De Zaaier", Ammerstol, 78 blz.
- 4 Veel van de in dit artikel opgenomen persoonsgegevens zijn ontleend aan de in 1990 door D.J. Fokker samengestelde bundel: 1440 - 1990, het spoor van 550 jaar Fokker's. De heer J. Fokker, Oud Aa 27, Breukelen, was zo vriendelijk mij zijn exemplaar van deze bundel (waarvan er maar 15 bestaan) korte tijd te lenen, terwijl de samensteller toestemming gaf voor gebruik van de door hem verzamelde informatie. Ook putte ik uit de doop-, trouw- en begraafboeken van de kerk van Kockengen (Rijksarchief te Utrecht).
- 5 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 2; gedrukte versie, blz. 13.
- 6 Sedert 1887 komt de longziekte bij het rundvee in Nederland niet meer voor.
- 7 Onlangs verscheen een belangwekkend boek over de geschiedenis van de waterschappen in het zuiden van de provincie Utrecht: M. Donkersloot-de Vrij, J. Greive, H. Hovenkamp, G. Jonkers, Ph. van der Lee en G. Wammes, 1993. De Stichtse Rijnlanden. Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 176 blz. Opmerkelijk is dat de door Fokkert genoemde overstroming in 1726 daarin niet wordt vermeld. Ook uit jaren rond 1726 melden zij geen Lekdijkdoorbraak. Niettemin twijfel ik er niet aan dat deze waterramp heeft plaats gevonden. Op de vele punten waarop het manuscript van Fokkert controleerbaar was tegen andere bronnen bleken zijn mededelingen, behoudens enkele kleine verschillen in de tijd, correct te zijn.
- 8 S.J. Fockema Andreae, 1950. Studieën over Waterschapsgeschiedenis. Deel 4. Het Nedersticht. E.J. Brill, Leiden, 55 blz., in het bijzonder blz. 50, 52.
- 9 Fokker, 1990, blz. IX-2. De aanvankelijke indruk dat het gepachte bedrijf kleiner was dan de boerderij waarvan Fokkerts moeder eigenaresse was (Van Lieburg, 1991, blz. 30; overgenomen in Mantén, 1994, blz. 47) blijkt na nader onderzoek onjuist te zijn.
- 10 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 10, 22; gedrukte versie, blz. 19, 32.
- 11 Tegenwoordig weten we dat de veepest of runderpest door een virusinfectie wordt veroorzaakt. De ziekte wordt gekenmerkt door hoge koorts en zweren op de slijmvliezen van bek, slokdarm, magen en darmen. Er kan thans met succes tegen de veepest worden ingeënt. In Nederland komt ze niet meer voor.
- 12 B. Slicher van Bath, 1980. De Agrarische Geschiedenis van West-Europa 500 - 1850. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht (Aula-boek 565), 416 blz., in het bijzonder blz. 327.
- 13 L. Noordegraaf (Red.), P.C.M. Hoppenbrouwers, Cl. Lesger, J. Joor, J.L. van Zanden en R. Peys, 1986. Agrarische Geschiedenis van Nederland van Prehistorie tot Heden. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 168 blz., in het bijzonder blz. 63.
- 14 Fokkert beschouwde dergelijke natuurrampen als oordelen Gods, die helaas geen uitwerking hadden op de harten van het Nederlandse volk, dat naar piëtistisch inzicht sterk van het rechte godsdienstige pad was afgeweken. Zie hierover ook Mantén, 1994, blz. 45.
- 15 Polanen was een buurtschap tussen Woerden en Linschoten. Thans is het deel van een in aanleg zijnde nieuwbouwwijk binnen de vergrote gemeente Woerden.
- 16 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 18 - 19; gedrukte versie, blz. 27. Fokkert gebruikte in zijn manuscript zelden hoofdletters. Heel weinig zinnen openen met een hoofdletter. Ook God, Heere, en persoons- en plaatsnamen begon hij gewoonlijk met een gewone letter.
Er bestaan verschillende methoden om oude handschriften te citeren. Een is die volgens de officiële richtlijnen van het Historisch Genootschap voor het citeren/uitgeven van historische bescheiden (laatste editie 1988), waarbij wel de spelling van oorspronkelijke teksten gehandhaafd blijft (uitgezonderd in gevallen als y en ij, waar de klank de doorslag geeft), maar de interpunctie gemoderniseerd wordt. Deze methode is gevolgd in Van Lieburg (1991) en Mantén (1994). Een andere is de zogenaamde diplomatische methode, met handhaving van de oorspronkelijke interpunctie, waarin bijvoorbeeld ontbrekende hoofdletters blijven ontbreken. Deze is in dit artikel toegepast.
- 17 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 19; gedrukte versie, blz. 28.
- 18 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 20; gedrukte versie, blz. 29.
- 19 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 20 - 21; gedrukte versie, blz. 30 - 31.
- 20 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 21; gedrukte versie, blz. 31. Fokkert spreekt hier over de zomer van 1745 toen blijkbaar nog maar één van de vier aangekochte koeien was gestorven. Nadat er vóór eind september nog twee dood gingen, moet hij er in geslaagd zijn die weer door andere te vervangen, want in november 1745 bezat hij opnieuw drie koeien en die overleefden de ramspoeden. In de archiefstukken van de gerechtsheerlijkheid Kockengen komen vanaf enige tijd na het uitbreken van de

- pestepidemie diverse stukken voor over de openbare verkoop van "gebeterde" koeien. Dat waren van de ziekte herstelde koeien, die daardoor minder vatbaar waren geworden voor de pest (Noordegraaf et al., 1986, blz. 63). Voor de aanschaf van weer twee koeien werd vermoedelijk behalve het snoer bloedkorallen van dochter Aaltje nog wel meer bezit te gelde gemaakt.
- 21 Veel en ook de beste runderen werden lange tijd ingevoerd uit Schonen (Skåne). Dat verminderde sterk nadat Denemarken in 1658 Schonen kwijt was geraakt aan Zweden. In het resterende Denemarken schakelde men, door de hoge boterprijzen, meer en meer over van veeproductie naar melkveehouderij. De pest bracht een volledige stop op de import van Deens rundvee met zich.
- 22 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 22 - 23; gedrukte versie, blz. 32.
- 23 Een klopje was een vrome Rooms-Katholieke vrouw, die om geloofsredenen ongehuwd bleef, maar niet zo ver ging bij een kloosterorde in te treden. In dit geval ging het om Elisabeth Maria Houwerd, die woonde op het Huis Ten Ham (Van Lieburg, 1991, noot 123 op blz. 208). Dat versterkte Huis Ten Ham lag ten westen van Utrecht aan de Leidse Rijn, tussen het Huis Te Eng en het Huis Te Harmelen (Lud. Smits, 1727. Schatkamer der Nederlandsse Oudheden. Uitgave Joannes Marshoorn, Haarlem, blz. 127).
- 24 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 23 - 24; gedrukte versie, blz. 33 - 34.
- 25 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 24; gedrukte versie, blz. 34.
- 26 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 24 - 25; gedrukte versie, blz. 34 - 35.
- 27 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 25 - 26; gedrukte versie, blz. 35 - 36.
- 28 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 36; gedrukte versie, blz. 46. Deze overstroming van 1747 wordt - in tegenstelling tot die in 1726 - wel genoemd in het boek van Donkersloot-de Vrij et al., 1993; zie blz. 169.
- 29 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 37; gedrukte versie, blz. 47.
- 30 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 39; gedrukte versie, blz. 48.
- 31 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 39 - 40; gedrukte versie, blz. 48 - 49.
- 32 Fokker, 1990, blz. IX-2, IX-3, IX-12. Deze pachtprijs in 1747 lag, het verschil in bedrijfs-grootte in aanmerking genomen, op hetzelfde niveau als de prijs welke Jan in 1743 met zijn moeder overeenkwam.
[1743:] opstallen + 16 morgen voor 240 gulden.
[1747:] opstallen + 27 morgen voor 350 gulden.
Oplossing van deze twee vergelijkingen met twee onbekenden leert ons dat tegen het midden van de 18de eeuw in Spengen de huurprijs voor een boerenwoning met verdere bijbehorende opstallen f 80,- per jaar bedroeg en de pachtprijs voor landbouwgrond f 10,- per morgen (= ca. f 11,75 per hectare) per jaar was.
- 33 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 56; gedrukte versie, blz. 61.
- 34 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 68; gedrukte versie, blz. 69.
- 35 De gedrukte versie noemt hier 1400 gulden. De naam gouden rijder is in de loop der eeuwen voor verschillende munten gebruikt. In dit geval zal het wel de gouden munt zijn geweest die gangbaar was in de hele Republiek der Verenigde Nederlanden en ontleend was aan het Engelse munststelsel. Die munt had aanvankelijk een wisselende waarde, maar in de 17de eeuw een vaste koers van 14 gulden. De munt toont aan de voorzijde een geharnaste ruiter, rijdend naar rechts.
- 36 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 70; gedrukte versie, blz. 70.
- 37 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 71; gedrukte versie, blz. 71 (daar heeft Littel "roggenbroot en waater" vervangen door "droog brood en schoon water").
- 38 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 73; gedrukte versie, blz. 72.
- 39 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 73; gedrukte versie, blz. 73.
- 40 Jan Barte Fokkert kocht die 3 morgen land in Spengen in 1772; de overdrachtakte was gedateerd op 30 juli 1772 (Fokker, 1990, blz. IX-3). Omgerekend naar hedendaagse begrippen kostte dat land f 195,- per hectare.
- 41 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 73 - 74; gedrukte versie, blz. 73.
- 42 Fokker, 1990, blz. IX-4, IX-5.
- 43 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 74; gedrukte versie, blz. 73 - 74. In mijn eerdere artikel (Manten, 1994, blz. 47) maakte ik een schrijffout: Jan Barte Fokkert kocht zijn boerderij in 1774, niet in 1747.
- 44 Fokker, 1990, blz. IX-3, IX-14. De prijs van dit land moet ongeveer f 127,50 per morgen (overeenkomend met f 150 per hectare) geweest zijn en de prijs van de boerenwoning met bedrijfsgebouwen ruim f 1000,-).
- 45 Origineel van de autobiografie van Fokkert, blz. 75; gedrukte versie, blz. 74.
- 46 Fokker, 1990, blz. IX-16.